

9. *Mozet N.* Le réalisme balzacien selon Pierre Barbèreis / Nicole Mozet. [Ressource électronique]. — Disponible sur : <http://www.persee.fr>

10. *Pelckmans P.* Névrose ou Sociose? Une lecture de La Femme de trente Ans de Balzac / Paul Pelckmans. [Ressource électronique]. — Disponible sur : http://tidsskrift.dk/index.php/revue_romane

11. *Touret M.* Où sont-elles ? Que font-elles ? La place des femmes dans l'histoire littéraire. Un point de vue de vingtiémiste / Michèle Touret. [Ressource électronique]. — Disponible sur : <http://www.fabula.org>

Л. Р. Коккина

ЭВОЛЮЦИЯ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ЖЕНЩИНЫ БАЛЬЗАКОВСКОГО ВОЗРАСТА ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Статья посвящена исследованию эволюции языковой картины мира тридцатилетней женщины во французской литературе, установлению конвергентных и дивергентных признаков в использовании языковых средств при создании её образа на материале произведений Оноре де Бальзака и Агаты Коломбье-Ошберг.

Ключевые слова: языковая картина мира женщины, конвергенция, дивергенция, гендерные стереотипы, авторская позиция, Бальзак, Коломбье-Ошберг.

L. R. Kokkina

EVOLUTION OF THE BALZAC'S AGE WOMAN'S LANGUAGE WORLDVIEW IN THE FRENCH LITERATURE

The article covers the study of the evolution of the thirty-year-old woman's language worldview in the French literature, ascertainment of convergent and divergent features in the use of linguistic means of creating a portrait, on the material of works by H. de Balzac and A. Colombier-Hochberg.

Key words: woman's language worldview, convergency, divergency, gender stereotypes, author's attitude, Balzac, Colombier-Hochberg.

Стаття надійшла до редакції 7.03.2013 р.

УДК 811.161.2'373:821.161.2-311.6

О. Ф. НЕМИРОВСЬКА

ХРОНОТОП ДОРОГИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ (на матеріалі роману Р. Іваничука «Черлене вино»)

У статті розглянуто специфіку творення автором хронотопу дороги як одного з чинників утворення жанру історичної прози. Проаналізовано лексеми на позначення руху, з'ясовано специфіку їхнього функціонування у контексті роману. Продемонстровано їхні конотативні можливості і стилістичну роль у створенні різноманітних художньо-образних ефектів.

Ключові слова: дорога, шлях, путь, дромонім, художній хронотоп, історична проза.

Художній простір (ХП) є одним із базових компонентів літературно-художнього твору (ЛХТ). Він стає виразником авторської концепції, етико-естетичної оцінки оточуючої дійсності, моральної характеристики персонажів. Фактор просторовості визначає численні компоненти художньої системи, вибудовує часові, локальні, соціальні, естетичні та інші параметри. Саме в ХП відбувається розгортання сюжету, моделюється поведінка персонажів, їхні дії, пересування в межах художнього твору. ХП у мові ЛХТ «бере участь у його композиційно-сюжетному розвитку у взаємодії часових і просторових текстових полів» [6, с. 69].

Форми виразу і втілення ХП є різноманітними: він може бути відкритим і замкненим, природним і побутовим, динамічним з різноспрямованим рухом і статичним, застиглим. Спрямований рух у творі зумовлює появу однієї з провідних просторових категорій — образу *дороги* в її різноманітних варіаціях і проявах.

Саме в *дорозі* в одній часопросторовій площині перетинаються шляхи різних людей, сти-каються і перехрещуються долі, виникають різноманітні асоціації-паралелі й контрастні протиставлення. Час у *дорозі* немовби «вливається» у простір і «тече» в ньому, творячи різні напрями доріг, де зав'язуються й вивершуються події, розгортається оповідь. Саме лінійний, спрямований простір, уособленням якого є *дорога*, стає підґрунтям для метафоричного переосмислення шляхів-доріг (*життєвий шлях, славна путь, обрати нову дорогу, історичний /*

творчий / науковий шлях), а також для моделювання темпоральних категорій («дорога» як засіб розгортання характеру в часі) [4, с. 253].

Оскільки хронотоп дороги (ХД) є найменш дослідженим аспектом ЛХТ, це питання, на наш погляд, заслуговує особливої уваги. Це зумовлює актуальність представленої розвідки. Сьогодні існують лише поодинокі фрагментарні розвідки [2; 8; 10], які тільки накреслюють шляхи й перспективи подальших досліджень: «...Концепт *шлях* є одним з найважливіших «працюючих» концептів у площині «людина-простір», а семантика лексем, що становлять *поле шляху*, відображає численні аспекти взаємодії людини з близькими або віддаленими, видимими чи уявними просторовими сферами» [8, с. 17].

На нашу думку, це безпосередньо стосується одного з кращих творів західноукраїнського письменника Р. І. Іваничука «Черлене вино», що послужив матеріалом розвідки. Роман відтворює події 15 століття — героїчну оборону Олеського замку, маленького острівця народної волі, що кинув виклик могутнім польським володарям. Даний твір є досить цікавим з точки зору функціонування в ньому художнього хронотопу взагалі і ХД зокрема, що є одним із провідних моментів художньої виразності, побудови сюжету, реалістичності у зображенні історичних подій.

Отже, темою нашого дослідження є лексичні і стилістичні засоби виокремлення хронотопу *дороги* в жанрі історичної прози. Об'єктом дослідження є історична проза Р. Іваничука. Ми поставили за мету на прикладі роману Р. І. Іваничука «Черлене вино» визначити мовно-стилістичні засоби актуалізації ХД в жанрі історичної прози. Поставлена мета зумовила низку завдань: проаналізувати тематичне поле *дороги*, виявити варіації та описові конструкції, що містять відповідні лексеми, з'ясувати їхню стилістичну роль як засобу виокремлення ХД.

Перш за все, тематичне поле *дороги* представлено дромонімами *Берестська дорога* [3, с. 130], *Бродівська дорога* [3, с. 38, 159], *Пушкарська дорога* [3, с. 73], *Сокільницька дорога* [3, с. 88, 153], *Бродівський шлях* [3, с. 163], *Волинський шлях* [3, с. 39, 53, 54, 55, 153, 156, 157], *Татарський шлях* [3, с. 144] / *Татарський торговий шлях* [3, с. 144]. Широко представлені також апелятивні лексеми, що варіюються досить різноманітно: *дорога* [3, с. 13 (2), 20, 34, 36, 37, 39, 40, 42 (3), 54 (2), 55, 65, 70, 74, 77, 83, 92, 96, 109, 129, 153, 157]; *та дорога* [3, с. 76]; *доріжка* [3, с. 133]; *безмостова дорога* [3, с. 10]; *прокладена дорога* [3, с. 42]; *дороги* [3, с. 10, 43 (2)]; *биті дороги* [3, с. 104]; *довгі дороги* [3, с. 159]; *шлях* [3, с. 20]; *битий шлях* [3, с. 19, 39]; *торгові шляхи* [3, с. 96]; *стежка* [3, с. 42, 69]; *стежки* [3, с. 47, 109]; *тракт* [3, с. 10]. «Створюючи текст, автор проводить селекцію знакових форм і відбирає з них ті, які (...) максимально повно й адекватно відображають і виражають задум» [9, с. 110]. Отже, всі лексеми підпорядковуються єдиній меті: побудові концепту *шлях* у контексті роману [8, с. 17], утворенню різноманітних конотацій, розкриттю ідейного задуму твору.

Пріоритетне місце серед цих мовних знаків посідають дромоніми, серед яких найчастотнішим є дромонім *Волинський шлях*. Взагалі, незважаючи на невелику частотність уживань, дромоніми у контексті історичного роману перетворюються на місткі, виразні конотеми: «...Семантично збагачені оніми є носіями емоційно-експресивних конотацій» [7, с. 122]. Так, дистанційні повтори словосполучення *Волинський шлях* разом із різними мовними засобами пронизують наскрізними зв'язками весь контекст роману, створюючи різні стилістичні ефекти: 1) невизначеність подальшого життя *Осташка Каліграфа: Тож пішов Волинським шляхом навмання і на другу ніч зупинився в Олеську* [3, с. 39]; 2) розгубленість, відчай і лють *Арсена: «Немає в мене ні землі, ні віри», — змахнув рукою Арсен, обминув Осташка й подався Волинським шляхом* [3, с. 53]; *Ішов просохлим на весняному сонці Волинським шляхом і дивувався, що від люті глухне біль* [3, с. 54]; 3) відбиття міських реалій тогочасного Львова: *Над самим Волинським шляхом високим підмурівком звелася паперть Миколаївської церкви — десь недалеко, тут, повинна стояти корчма «Брага»...* [3, с. 55—56]. *Волинським шляхом* крокує польське військо, наступаючи на *Олеський замок* — останню твердиню *Галицької Русі* [3, с. 153]; цим же *шляхом* їде до господаря замку *Івашка Преслужича* зрадник *Давидович* [3, с. 156]; *королівський вершник*, вирвавшись із облоги, галопує *Волинським шляхом до Львова* [3, с. 157], щоб сповістити про поразку. Отже, дромонім *Волинський шлях* у сполученні з різними мовними засобами у процесі розгортання оповіді виявляє яскравий стилістичний і сюжетотворюючий потенціал.

Уживання інших дромонімів у контексті є значно меншим: по 1—2 рази, — проте автор теж вводить їх з певними настановами. Більшість із них також уживається у сполученні з іншими мовними, в тому числі онімними, засобами, у складі онімних масивів, виконуючи відповідні сюжетотворюючі і стилістичні функції: *Першого дня погідного вересня виїхав на Берестську дорогу критий ридван* [3, с. 130]; *Осташко вертався Бродівською дорогою до Олеська* [3, с. 38]; *Вийдете біля Теребіжа, за Бродівським шляхом* [3, с. 163]; *Згадала й Орися похилу постать Арсена, що віддалялася за частоколом Пушкарською дорогою...* [3, с. 73]; *Власник (...) пив'ярні, що сиротіла за Ла-*

тинською хвірткою біля Сокільницької дороги, перехилився через шинквас... [3, с. 88]; Від Латинської хвіртки рвонула крита бричка, промчала повз корчму Кноффеля через міст на Сокільницьку дорогу — брати Одровонжі втікали в Городок [3, с. 153]; ...Та вже недалеко кінець Татарського шляху (...) Так думає караван-баша Богуш Ованесян, під'їжджаючи Татарським торговим шляхом до Тербовлі [3, с. 144]. Експресію трагізму, приреченості спостерігаємо при описі останньої битви захисників Олеського замку: *Йшли ратоборці через дитинець на Бродівську дорогу — до Брами, де стоятимуть до останнього подиху* [3, с. 159].

Найбільше семантико-стилістичне навантаження припадає у контексті на апелювативні лексеми. Саме вони в більшості випадків утворюють просторову площину, що пов'язана із розгортанням сюжету. Семантика кожної з лексем є вагомою для доречного уживання у контексті, синтагматичних зв'язків. Так, «... Лексема *дорога* має абсолютний пріоритет при описі ситуацій просування вперед і перешкод, що стрічаються на путі» [8, с. 23]. Зазначена лексема вживається у контексті 27 разів, з них 6 — у складі словосполучень і речень. *Дорога* щільно пов'язана із композицією твору, долею головних та інших персонажів: це *дорога* литовського князя *Свидригайла* до великого князя *Вітовта* [3, с. 34]; *дорога* жебраків, з якими певний час мандрує *Арсен* [3, с. 36—37]; *дорога* *Осташка* *Каліграфа* до Олеського замку [3, с. 42—43, 70], його ж *дорога* до *Литви* й назад [3, с. 96]; *дорога*, якою у відчай мандрує *Арсен* [3, с. 55]; цією *бружованою твердою дорогою* він іде у невідомість, *втікаючи від* свого кохання до *Ориси* [3, с. 65]; *дорога*, якою гордо крокує *Марія*, дружина *Микити-воїна* [3, с. 77]; *дорога*, якою виїждять назустріч королю *Ягайлу* [3, с. 83], *дорога* біженців, що туляться до Олеського замку [3, с. 109]; *дорога*, якою тікають із *Львова* від моря [3, с. 153]; *висрібленою місяцем доріжкою* втікає князь *Свидригайло* від помсти *Семена Гольшанського* [3, с. 133]. Уживання лексеми *дорога* у множині зустрічається тричі: при описі підготовки конгресу правителів в Олеську: *...дорогами щодня тягнуться санні валки* [3, с. 10]; при описі місцевості: *До замку (...) ведуть дві обсажені липами дороги: зі сходу — до Бродівської брами, із заходу — до Львівської. Перед нижнім валом дороги обриваються* [3, с. 43]; *дорога, яку прорубав у пуці князь Вітовт, ідучи на Новгород* [3, с. 74—75]; на *довгих дорогах* *Арсена* супроводжував *слизький страх*, який відступає перед необхідністю захистити рідний край від ворожого нашествия [3, с. 159]. Два рази лексема *дорога* зазнає переосмислення: 1) при описі мандрів *Осташка*: *...у дорозі треба жити стримано, бо кожний гріш може стати в пригоді* [3, с. 36]; 2) у контексті розмови *Осташка* з володарем замку: *Каліграф* вірить, що *прокладеною дорогою, хоча б початком її, підуть інші* [3, с. 42], здобуваючи перемогу й торжество справедливості.

Зловісної експресії, що пов'язана із майбутньою трагедією *Олеського замку*, набуває у контексті словосполучення *биті дороги*; зловісність підсилюють стилістичні прийомі градації та повтору (семікратний повтор сполучника *і*): *Опустіє земля, розсиплються камені й гори, джерела висохнуть, і вітри не повіють, і биті дороги опустіють, і перестануть жорна молоти, і море умертвиться, і многолистя дерев упаде, і яловими стануть плодовиці, і Бог прийде з престолу Свого Страшний суд творити (...) Страшні слова Йоанна Богослова (...) тепер набирали окресленого змісту...* [3, с. 104—105.]

Наступною в порядку частотності уживання стоїть лексема *шлях*, що займає «видільну позицію: вона активно репрезентує концепт, який перебуває в динамічному стані» [8, с. 26]. З метою розгортання сюжету зазначена лексема двічі вживається із означенням *битий*, причому топоніми підсилюють достовірність оповіді: 1) у контексті роздумів князя *Свидригайла* про майбутній тріумф: *...увійду у Владичу везжу, а звідти битим шляхом до Вільнюса і Тракая* [3, с. 19]; 2) при описі мандрівки *Осташка* *Каліграфа*: *...багато ж люду (...) мандрувало битим шляхом, що проліг з Угрів на Волинь* [3, с. 39]. Отже, лексема *шлях* постає у романі як частина певного простору, на відміну від лексеми *дорога*, що неодмінно позначає просування вперед. Проте *шлях* завжди виводить людину за межі цього простору, у нові виміри.

Цікавою є метафоризація лексем *дорога* і *шлях* у невеликому контексті — князь *Свидригайло* подумки розмовляє з *королем Ягайлом* і пригадує останньому його злочини: *Чи тоді осуджувати чийсь вчинки, Ягайле, коли твоя дорога до польської корони обсаджена зрадою і підступністю, немов чортюполохом?» Чи тобі волати о помсту за чиюсь кривду, коли сам тяжкими кривдами протоптував собі шлях до трону?»* [3, с. 20]. Переосмислення обох лексем створює негативну експресію, перспекцію майбутньої зради князя *Свидригайла*, який також вдається до підступності заради трону.

Лексема *стежка* / *стежки* (доріжка, протоптана звірами або людьми чи спеціально зроблена людьми [1, с. 1192], ключовими ознаками якої є *вузькість*, *звивистість*, зустрічається у контексті роману чотири рази: три рази — в прямому і один раз — в переносному значенні, причому її також супроводжують реальні топоніми: *Осташко* *подякував старості і подався протоптаною у снігу стежкою на Циків, за яким бовваніла Біла гора* [3, с. 42]; *Осташко*

(...) подався звивистою стежкою з Білої гори до передмістя за Брамою [3, с. 68]; Чини панові судді справно заплачу, хай тільки-но стежки підсохнуть, щоб вибратися на торги [3, с. 47]. А уживання поряд лексем *дорога, стежки, поле* при описі втечі біженців від нашествия ворогів утворює виразну трагічну тональність, що є перспекцією майбутньої поразки й падіння Олеського замку; завдяки стилістичному прийому градації крещендо наростає з кожною новою лексемою: *З Ожинова долинав лемент: дорогою, стежками, полем потяглися ключі жінок і дітей — з торбами і голіруч, залюднювався город* [3, с. 109].

Один раз у контексті роману зустрічається лексема *тракт*, що має значення «велика проїзна дорога, шлях» [5, с. 601]. Контекст містить словосполучення *безмостова дорога*, а також топонімічний масив, завдяки якому автор досягає граничної точності при описі місцевості: *До замку зусібіч тулиться багатолюдний Луцьк, відгороджений од лядського боку непрохідними багнами над Стиром і Сапалаївкою; вийти з нього безмостовою дорогою можна тільки трактом, що йде від Владичої вежі на Литву* [3, с. 10]. Обмеженість уживання цієї лексеми пов'язана із семантичною специфікою і можливістю уживання лише у прямому значенні.

Таким чином, для створення ХД Р. Іваничук використовує різноманітні мовностилістичні засоби. Перш за все, це власні назви — дромоніми: *Берестська дорога, Бродівська дорога, Пушкарська дорога, Сокільницька дорога, Бродівський шлях, Волинський шлях, Татарський шлях / Татарський торговий шлях*; далі йдуть ключові апеятивні лексеми: *дорога, шлях, стежка, тракт*. До них приєднуються різні стилістичні прийоми: топонімічні масиви, повтори, градації, — які разом вибудовують ХД, що неподільно пов'язаний із художнім локусом в усіх його проявах — національних, етичних, історичних. Хронотоп дороги проймає різноманітні шари тексту, гармонійно сполучається з іншими мовними засобами, що підпорядковуються єдиній меті: правдивому відображенню історичних подій, розкриттю авторської точки зору на минуле рідного краю.

1. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. — 1440 с.

2. *Давидова О. В.* Міфологема дороги в українських народних баладах як стрижнева вісь ритуалу переходу / О. В. Давидова // Вісник Запорізького державного університету : зб. наук. статей. Філологічні науки. — Вип. 4. — Запоріжжя, 2001. — С. 47—51.

3. *Іваничук Р.* Черлене вино. Манускрипт з вулиці Руської / Р. Іваничук. — Харків : Фоліо, 2006. — 381 с.

4. *Лотман Ю. М.* В школе поэтического слова : Пушкин. Лермонтов. Гоголь : кн. для учителя / Ю. М. Лотман. — М.: Просвещение, 1988. — 352 с.

5. *Новий словник іноземних слів* : близько 40 000 слів і словосполучень / Л. І. Шевченко, О. І. Ніка, О. І. Хом'як, А. І. Дем'янюк / ред. Л. І. Шевченко. — К.: Арії, 2008. — 672 с.

6. *Новикова М. Л.* Хронотоп как остранинное единство художественного времени и пространства в языке литературного произведения / М. Л. Новикова // Филологические науки. — № 2. — 2003. — С. 60—69.

7. *Отин Е. С.* Типология коннотативных онимов и их производных / Е. С. Отин // Українська пропріальна лексика : зб. наук. праць. — К.: Київ, 2000. — С. 122—128.

8. *Радзівська Т.* Концепт шляху в українській мові : поєднання ідей простору та руху / Т. Радзівська // Мовознавство. — 1997. — № 4—5. — С. 17—26.

9. *Серажим К. С.* Текст як комунікаційне вираження дискурсу / К. С. Серажим // Вісник Запорізького державного університету : зб. наук. статей. — Вип. 1. — Запоріжжя, 2001. — С. 109—115.

10. *Чернявська Л. В.* Образи руху в системі хронотопу поезії О. Ольжича / Л. В. Чернявська // Вісник Запорізького державного університету : зб. наук. статей. Філологічні науки. — Вип. 4. — Запоріжжя, 2001. — С. 150—152.

А. Ф. Немировская

ХРОНОТОП ДОРОГИ В ЖАНРЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ

В статье рассматривается специфика создания автором хронотопа дороги как одного из составляющих создания жанра исторической прозы. Проанализированы лексемы, обозначающие движение, выявлена специфика их функционирования в контексте романа. Продемонстрированы их коннотативные возможности и стилистическая роль в создании разнообразных художественно-образных эффектов.

Ключевые слова: дромоним, хронотоп дороги, язык украинской исторической прозы.

O. F. Niemirowska

THE CHRONOTOPE OF THE ROAD IN THE GENRE OF THE HISTORICAL PROSE

In the article the function of the dominant of the road in the genre of the historical prose is investigated. The lexemes for reflecting a moving and their character in the context are analyzed and described by author. The author demonstrates the connotative abilities and stylistically role of these lexemes in forming of different associations, contrast oppositions in the structure of the fiction work.

Key words: the chronotope of the road, the dromonym, the language of Ukrainian historical prose.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2013 р.